

etrafındaki bir yıldızın üst ve alt geçişleri gözlenmek suretiyle coğrafi arz belirleniyordu. Bir derecelik coğrafi arz farkının ilk defa Sincar ovasındaki ölçmelerde bulunmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bettânî (ö. 266/879) Rakka'da yaz ve kış inkılâbı günlerinde, zeval vakti güneşin semtû'r-re'se olan uzaklığını sırasıyla 12° 26' ve 59° 36' olarak bulup o zaman bilinen formüllere göre bu değerlerden Rakka'nın arzını 59° 36' + 12° 26' = 36° 1' ve husûf dairesinin eğimini de 59° 36' - 12° 26' = 23° 33' olarak tesbit etmiştir. Husûf dairesinin eğiminin zamana bağlı olarak uzun dönemde değiştiği göz önünde tutulup bu değer klasik astronomi kitaplarında merhale esaslı olarak kabul edilmiştir. Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî de (ö. 377/987) aynı metodu kullanarak Bağdat'ın arzını 23° 35' olarak bulmuştur. Hipparkhos milâttan önce 150'de ekliptiğin eğimini 23° 51', Ebû'l-Vefâ 23° 35', Uluğ Bey (ö. 1437) 23° 30' 17" , Kopernik (ö. 1530) 23° 28' 24" ve Newcomb (ö. 1900) 23° 27' 8" olarak bulmuşlardır. 1942'de yapılan bir hesaplama ise 23° 26' 50" sonucunu vermiştir.

İslâm dünyasında doğrudan arz ve tül-leri veren cetveller veya bunların hesaplanmasına yardımcı olmak üzere birçok zîc ve metâlî cetvelleri meydana getirilmiştir; *ez-Zicû'l-mümtehan*, *Zicû'l-Bettânî*, *Zicû's-Şâmil*, *Zic-i İlhanî* ve *Zic-i Uluğ Bey* bunların en önemlileridir. Bu eserlerin ilki, bir astronomlar heyeti tarafından düzeltilen Batlamyus'un zîcidir; ikincisi Bettânî'ye, üçüncüsü Ebû'l-Vefâ'ya, dördüncüsü Nasîrüddîn-i Tûsî'ye, beşincisi de Uluğ Bey, Ali Kuşçu ve Kadızâde Rûmî'ye aittir. Kütüphanelerimizde rubu' tahta veya dairesinin yahut usturlabın kullanılması dolayısıyla arz ve tül derecelerinin tayini hakkında çok sayıda kitap ve risâle bulunmaktadır. Meselâ *Rubu' Müceyyeb* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3569/4); *Rubu' Mukantara* (Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, nr. 1275/1); *Rubu' Dâireleri ile İrtifâ Meselesi* (Süleymaniye Ktp., Şâzelî, nr. 138) adlı Türkçe risâleler bunlardan birkaçıdır. Ayrıca *Kitâbü'l-Et'vâl ve'l-urûz*, *Kitâbü Harekâtî's-semâviyye*, *Tuhtetü'l-mecâlis*, İbn Havkal'ın *Kitâbü Şüretî'l-arz*'ı (Kahire, ts., Leiden 1938), Bîrûnî'nin *el-Kânûnû'l-Mes'ûdî* (I-III, Haydarâbâd 1954-1956), Ebû'l-Fidâ'nın *Takvîmû'l-büldân* (Paris 1840), Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemû'l-büldân* (I-VI, Leipzig 1866-1873) gibi mate-

matik, astronomi ve coğrafya kitaplarında da İslâm dünyasındaki önemli yerlerin arz ve tülleri, gözlem veya hesaplama neticesi olarak verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "arz" md.; Bîrûnî, *Kitâbü Tahdîdî nihâyâtî'l-emâkin li-taştîhi mesâfâtî'l-mesâkin*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3386; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1408/1988, II, 297-299, 324-328; Fatîm Gökmen, *Rubu' Tahtası, Nazariyatı ve Tersîmî*, İstanbul 1948; E. S. Kennedy, *A Commentary upon Biruni's Kitâb Tahdîd-al amâkin*, Beyrut 1973; M. Dizer, *Astronomi Hazineleri*, İstanbul 1986; Abdullah Kızılırmak, "Enlem", TA, XV, 215-216; R. M. Glendinning, "Latitude and Longitude", EBr., XIII, 791; İ. Hakkı Akyol, "Arz", İA, I, 653-657.

CENGİZ AYDIN

ARZ-ı HÂVİYE

(bk. ALEM).

ARZ-ı MEV'ÜD

(الأرض الموعودة)

Allah'ın Hz. İbrâhîm'e ve onun soyundan gelenlere vermeyi vaad ettiği yer için kullanılan terim.

İbrânîce'de "Eretz Israel" (İsrâil diyarı) denilen bu bölge Ahd-i Atîk'te "Ken'an diyarı" (Tekvîn, 11/31; 17/18; Çıkış, 6/4), "diyar" (Tesniye, 26/15; İşaya, 57/13), "gurbet diyarı" (Tekvîn, 17/8), "memleket" (Tekvîn, 26/2-3) diye de zikredilmektedir. İkinci Mâbed döneminden itibaren ise "arz-ı mev'üd" diye adlandırılmış olup Ahd-i Cedîd'de de bu isimle geçmektedir (İbrânîler'e Mektup, 11/9). Ahd-i Atîk'te burası ayrıca "iyi ve geniş diyar" (Çıkış, 3/8), "süt ve bal akan diyar" (Çıkış, 3/8; Levililer, 20/24; Tesniye, 11/9; Yeremya, 11/5; 32/22; Hezekiel, 20/6, 15), "bütün memleketlerin süsü olan diyar" (Hezekiel, 20/6, 15) diye tasvir edilmiştir.

Kitâb-ı Mukaddes'te Hz. İbrâhîm'e yapılan vaadde, "Mısır ırmağından büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar olan bölge" (Tekvîn, 15/8), Hz. Mûsâ ve Yeşu'a yapılan vaadde, "Ayak tabanınızın basacağı her yer sizin olacak" denilmiştir (Tesniye, 11/24; Yeşu, 1/3). Arz-ı mev'üdün sınırları Ahd-i Atîk'te daha ayrıntılı olarak şu şekilde verilmektedir: Güney sınırı: "Tsin çölünden Edom boyunca olacak ve cenup sınırınız şarka doğru Tuz denizinin ucundan olacak ve sınırınız Akabbim yokuşundan cenuba doğru dolaşacak ve Tsin'e geçecek ve onun uçla-

rı Kadeş-Barnea'nın cenubunda olacaklar ve Hatsar-Addar'a çıkacak ve Atsmon'a geçecek ve sınır Atsmon'dan Mısır vadisine kadar dolaşacak ve onun uçları deniz yanında olacaktır" (Sayılar, 34/3-5; Tesniye, 15/2-4). Buradaki Tsin çölü Kadeş'in kuzeydoğusunda yer almakta ve arz-ı mev'üdün güney sınırını teşkil etmektedir. Tuz denizi bugünkü Ölüdeniz'dir. Akabbim yokuşu Ölüdeniz'in güneyinde, bugünkü Nakb es-Safâ, Hatsar-Addar Kadeş-Barnea'nın kuzeybatısındaki Vâdilkudeyrât, Atsmon da Vâdilkudeyrât'ın batısındaki yerdir. Mısır vadisi ise, Gazze'nin güneybatısından Akdeniz'e açılan Vâdilarîş'tir. Arz-ı mev'üdün güney sınırını belirten bu ifade, Ruhban metnine aittir ve Negev'in büyük bir kısmını arz-ı mev'üda katmaktadır. Batı sınırı: "Büyük deniz ve onun kıyısı olacaktır" (Sayılar, 34/6; Yeşu, 1/4). "Garp denizi"de (Tesniye, 11/24) denilen bu deniz Akdeniz'dir. Kuzey sınırı: "Büyük denizden Hor dağına kadar kendinize işaret koyacaksınız. Hor dağından Hamat'a girilecek yere kadar işaret koyacaksınız ve sınırın uçları Tsedâd'da olacak ve sınır Zifron'a çıkacak ve onun uçları Hatsar-Enan'da olacaktır" (Sayılar, 34/7-9). Arz-ı mev'üdün kuzey sınırı, Ahd-i Atîk'in diğer yerlerinde Lübnan olarak belirtilmektedir (Tesniye, 11/24; Yeşu, 1/4). Söz konusu Hor dağının Güney Anadolu'daki Toros dağları olduğu da ileri sürülmüştür (Ancien Testament [Traduction Oecumenique de la Bible], s. 326); fakat genel kanaat, bunun Lübnan dağı (Cebelilübnan) olduğu yönündedir. Esasen Ahd-i Atîk'in hiçbir yerinde arz-ı mev'üdün kuzey sınırı Lübnan bölgesini aşmamaktadır. Doğu sınırı: "Ve şark sınırınız için Hatsar-Enan'dan Şefam'a kadar işaret koyacaksınız ve sınır Şefam'dan Ain'in şark tarafında Ribla'ya inecek ve şarka doğru Kinneret denizinin yanına dokunacaktır ve sınır Erden'e inecek ve uçları Tuz denizi yanında olacaktır" (Sayılar, 34/10-12). Kinneret denizi Taberiye gölüdür. Ahd-i Atîk'te doğu sınırı "büyük ırmak, Fırat ırmağı" olarak da gösterildiği halde (Tekvîn, 15/18; Tesniye, 11/24; Yeşu, 1/4), Sayılar, 34/10-12'de Rab Yahova tarafından Hz. Mûsâ'ya çizilen doğu sınırı Taberiye ve Lut göllerinin doğu tarafındaki bölgeyle sınırlı kalmaktadır. Doğu sınırının Fırat'a kadar uzatılması ideal ölçülere göredir ve yahudi tarihinde hiç gerçekleşmemiştir. İsrail tarihinin en parlak dönemi Hz. Süleyman devri olmasına, Hz. Süleyman'-

in "İrmaktan Filistliler diyarına ve Mısır sınırına kadar bütün ülkeler üzerinde saltanat sürdüğü" (I. Krallar, 4/21) belirtilmesine rağmen krallığın doğu sınırı asla Fırat'a varmamıştır.

Arz-ı mev'üd ilk önce Hz. İbrâhim'e ve onun zürriyetine vaad edilmiştir (Tekvîn, 13/14-17). "Ve senin gurbet diyarını, bütün Ken'an diyarını sana ve senden sonra zürriyetine ebedî mülk olarak vereceğim ve onların Allah'ı olacağım" (Tekvîn, 17/8). Ancak Kitâb-ı Mukaddes geleneği daha sonra Hz. İsmâil'i devre dışı bırakarak vaadin Hz. İshak ve onun zürriyetine ait olduğunu belirtmektedir (Tekvîn, 21/12). Hz. İbrâhim'den sonra aynı vaad Hz. İshak'a ve onun zürriyetine (Tekvîn, 26/2-3), Hz. Ya'küb'a ve zürriyetine (Tekvîn, 28/4, 13; 48/4), Hz. Yûsuf'a (Tekvîn, 50/24), Hz. Mûsâ'ya (Çıkış, 3/8, 17; 6/4, 8; 32/13; 33/1; Sayılar, 34/1-12; Tesniye, 11/24-25) ve Yeşu'a (Yeşu, 1/2-4) yapılmıştır.

Arz-ı mev'üd Hz. İbrâhim, Hz. İshak, Hz. Ya'küb ve Hz. Mûsâ'ya ve onların zürriyetlerine ebedî mülk ve miras olarak verilmiştir (Tekvîn, 17/8; 28/4, 13; 48/4; Çıkış, 6/8); ancak bu hiçbir şarta bağlı olmayan, mutlak bir vaad değildir. Arz-ı mev'üda sahip olmanın, orayı ebedî mülk ve miras olarak almanın şartları, Rab Yahova ile İsrâiloğulları arasında değişik dönemlerde yapılan ahid*lerle tesbit edilmiştir. İsrâiloğulları bu ahidlerle riayet etmeleri şartıyla vaade hak kazanacaklar, aksi takdirde bundan mahrum kalacaklardı.

Arz-ı mev'üda ilgili ilk ahid, Rab Yahova ile Hz. İbrâhim arasında yapılmıştır. "O günde Rab İbrâhim'le ahdedip dedi: Mısır ırmağından büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar bu diyarı, Kenîler'i, Kenizzîler'i, Kadmonîler'i, Hittîler'i, Perizzîler'i, Refalar'ı, Amorîler'i, Ken'anlılar'ı, Girgaşîler'i, Yebusîler'i senin zürriyetine verdim" (Tekvîn, 15/18-21). Bu ahid ile Tanrı Hz. İbrâhim'in soyunu fazlasıyla çoğaltacaktır; o, milletlerin babası olacaktır. Onun soyundan krallar çıkacaktır. Onun gurbet diyarını, bütün Ken'an diyarını ona ve ondan sonra da zürriyetine ebedî mülk olarak verecektir. Bu vaadin karşılığı olarak Hz. İbrâhim ve onun zürriyeti, Tanrı olarak sadece O'nu tanıyacak ve her erkek sünnet olacaktır. Bu ahid ebedîdir (Tekvîn, 1-14).

H. İshak ve Hz. Ya'küb ile de bir ahid yapılmıştır (Çıkış, 6/4). Rab Hz. İshak'a vaadini şu şekilde bildirmektedir: "Mısır'a inme, sana söyleyeceğim memle-

kette otur, bu diyarda misafir ol, seninle olacağım, seni mübarek kılacağım, çünkü bütün bu memleketleri sana ve zürriyetine vereceğim ve baban İbrâhim'e ettiğim yemini pekiştireceğim ve senin zürriyetini göklerin yıldızları gibi çoğaltacağım, zürriyetine bütün bu memleketleri vereceğim, yerin bütün milletleri senin zürriyetinde mübarek kılınacaklar, çünkü İbrâhim sözümü dinledi ve tenbihlerimi, emirlerimi, kanunlarımı ve şeriatlarımı tuttu" (Tekvîn, 26/2-5). Şu halde vaadin tahakkuku, Allah'ın emirlerini, kanun ve şeriatını tutmaya bağlıdır.

Yahova Hz. Ya'küb'a şöyle der: "Baban İbrâhim'in Allah'ı, İshak'ın Allah'ı rab benim. Üzerinde yatmakta olduğun diyarı sana ve senin zürriyetine vereceğim; senin zürriyetin yerin tozu gibi olacak, garba, şarka, şimale ve cenuba yayılacaksın, yerin bütün kabileleri sende ve senin zürriyetinde mübarek kılınacaktır" (Tekvîn, 28/13-14).

H. Mûsâ ile de bir ahid yapılmıştır. "Bunun için İsrâiloğulları'na söyle. Ben rabbim. Sizi Mısırlılar'ın yükleri altından çıkaracağım..., sizi kendim için bir kavim olarak alacağım ve size Allah olacağım... ve İbrâhim'e, İshak'a Ya'küb'a vermek için yemin ettiğim diyara sizi getireceğim ve onu size miras olarak vereceğim" (Çıkış, 6/2-8). Hz. Mûsâ vasiyetiyle Rab Yahova ile İsrâiloğulları arasında yapılan ahidin şartları ise Rabbin Hz. Mûsâ'ya verdiği şeriatın (Tevrat) hükümleridir (Çıkış, 19/24). İsrâiloğulları Tevrat'ta bildirilen hükümlere riayet ettikleri sürece Rab Yahova onları kendisi için bir kavim olarak alacak ve onlara Allah olacaktır (Çıkış, 6/7; Levililer, 26/12). "Eğer gerçekten sözümü dinleyecek ve ahdimi tutacaksınız, bana bütün kavimlerden has kavim olacaksınız; çünkü bütün dünya benimdir; ve siz bana kâhinler melekûtu ve mukaddes millet olacaksınız" (Çıkış, 19/5-6).

Ahd-i Atîk'in birçok yerinde arz-ı mev'üda uyulması gereken kurallar ayrıntılarıyla bildirilmiştir (Çıkış, 13/5-16; 19-24; 33-34; Sayılar, 15; Tesniye, 5-8; 11/22-25; 12/1-26/19; Yeşu, 1/6-8; Yeremya, 1/1-7). Ahdin şartlarına uyulmadığı, Rabbin emirleri yerine getirilmediği, O'nun kanunları reddedildiği (Levililer, 26/14-15), şeriatdaki emirler tutulmadığı takdirde ise başlarına her türlü felâket gelecek; Rab Yahova onlardan nefret edip onlara karşı öfke ile yürüyecek (Levililer, 26/14-33; Tesniye, 28/58-68), mülk edinmek için girdikleri diyardan

koparılabileceklerdir (Tesniye, 28/63). Nitekim İsrâiloğulları tarihleri boyunca, hiçbir zaman Rab Yahova ile yapılan ahde sadık kalmamışlardır. Ahd-i Atîk de onların ahdi bozmalarını ısrarla vurgulamaktadır (Tesniye, 29/25; 31/16, 20; Yeşu, 7/11; I. Krallar, 19/10; II. Tarihler, 12/1; Ezra, 9/10; Mezmur, 119/53; İşıya, 24/5; Yeremya, 9/13; 22/9; Hezekiel, 44/7). Hz. Mûsâ zamanında yapılan ahid, İsrâiloğulları'nın altın buzağıya tapmalarıyla bozulmuş (Çıkış, 32), daha sonra arz-ı mev'üdu ebediyen verileceği tekrar bildirilerek (Çıkış, 32/13) ahid yenilenmiştir (Çıkış, 33-34). Çölde ahid tekrar hatırlatılarak arz-ı mev'üda girilince uyulması gereken kurallar belirtilmiş (Levililer, 25/55-26/46), fakat İsrâiloğulları her defasında ahdi çiğneyip Rab Yahova'ya isyan etmişlerdir. Rabbin emri üzerine Hz. Mûsâ her kabileden birer temsilciyi arz-ı mev'üd hakkında bilgi toplamak üzere Ken'an diyarına göndermiş, kırk gün sonra dönen grup, iki kişi hariç, oraya gitmenin tehlikeli olduğunu belirtmişler ve tekrar Mısır'a dönme arzularını izhar etmişlerdir. Bunun üzerine Rab Yahova onları mirastan mahrum edeceğini bildirmiş ve orayı onlara kırk yıl haram kılmıştır (Sayılar, 14/33-34).

İsrâiloğulları'na böyle bir vaadin yapılması, onların salâhından ve yüreklerinin doğruluğundan dolayı değil, ancak oradaki milletlerin kötülüğünden ve Rabbin İbrâhim'e, İshak'a ve Ya'küb'a and ettiği sözü sabit kılması sebebiyledir (Tesniye, 9/4-5). Zira İsrâiloğulları "sert enseli bir kavim"dir (Çıkış, 32/9; 33/3; 34/9; Tesniye, 9/6, 13); Mısır diyarından çıktıkları günden beri Rabbe âsi olmuşlardır (Tesniye, 9/7); öküz kendi sahibini, eşek de efendisinin yemliğini bildiği halde İsrâil Rabbini bilmemektedir (İşıya, 1/2-3); İsrâiloğulları suçlu bir millettir, haksızlığı yüklenmiş olan kavimdir, kötülük işleyenlerin zürriyetidir. Rabbi bırakmışlar (İşıya, 1/4), ahdi bozmuşlar (Tesniye, 31/16, 20; Yeremya, 11/10), başka ilâhların ardında gitmişlerdir (Yeremya, 11/10). Rab Yahova'nın hoşgörüsüne rağmen her defasında ahdi bozdukları için Rab onları helâk etmek istemiş, fakat bu niyetinden dönmüş, nâdim olmuştur. O kadar çok isyan etmişlerdir ki onları cezalandırmaya niyetlenen, fakat buna nâdim olan Yahova, nedâmet ede ede yorulmuştur (Yeremya, 15/6).

Ahde riayet etmeyen arz-ı mev'üddan mahrum kalacak ve lânetlenecektir (Ye-

remya, 11/3). Orada ebedî kalabilmek için ahde riayetin yanında daha başka şartlar da ileri sürülmüştür. "Yollarınızı ve işlerinizi ıslah edin, sizi bu yerde oturturum. Yollarınızı ve işlerinizi iyice ıslah ederseniz, bir adamla komşusu arasında tam adalet ederseniz, garibi, öksüzü ve dul kadını mağdur etmezseniz, bu yerde suçsuz kanı dökmeyerseniz, kendi ziyanınıza olarak başka ilâhların ardınca yürümezseniz o zaman bu yerde, ezelden ebede kadar atalarınıza vermiş olduğum diyarda sizi oturturum" (Yeremya, 7/1-7). "Çünkü memlekette doğru adamlar oturacaklar ve kâmiller orada kalacaklardır. Fakat kötü adamlar memleketten atılacaklar ve hainler oradan söküleceklerdir" (Süleyman'ın Meselleri, 2/21-22).

Arz-ı mev'üd tabiri Kur'an-ı Kerim'de geçmemekte, ancak Hz. İbrâhim ve Lût'un "bereketli kılınmış" bir diyara ulaştırıldıkları anlatılmaktadır (el-Enbiyâ 21/71). Firavunların baskısı altında yaşayan İsrâiloğulları'nı Mısır'dan çıkarmakla görevlendirilen Hz. Mûsâ da, "Ey kavmim! Allah'ın sizin için yazmış olduğu arz-ı mukaddese giriniz ve arkanıza dönmeyiniz; sonra hüsrana uğrayanlardan olursunuz" demiştir (el-Mâide 5/21). Fakat İsrâiloğulları oraya girmek istememişler, bunun üzerine arz-ı mukaddese onlara kırk yıl haram kılınmıştır (el-Mâide 5/22-26). Bunun dışında Kur'an'da ayrıca, Tevrat'ta verilen sözün Yenidenlendiği, "arz"a iyi kulların vâris olacağı açıklanmış (el-Enbiyâ 21/105), Mısır'da zayıf düşürülen İsrâiloğulları'nın Allah tarafından "o yerde" hâkim kılınmak istendiği bildirilmiş (el-Kasas 28/5-6), İsrâiloğulları'na önceden verilen sözün gerçekleştirildiği ve sabretmelerine karşılık, hor görülüp ezilen bu milletin "bereketli kılınan topraklar"a vâris kılındığı ifade edilmiştir (el-A'râf 7/137).

Kur'an'da "arz-ı mukaddese", "bereketli arz" gibi ifadelerle anılan ve İsrâiloğulları için yaratıldığı belirtilen bu yerin neresi olduğu açık olarak bildirilmemiştir. Nitekim bu âyetlerin tefsirinde çeşitli yerler üzerinde durulmuş, bazı âlimler bu yerin Şam ve Mısır, bazıları Mescid-i Aksâ'nın bulunduğu Kudüs ve Lübnan dağı çevresi olduğunu söylerken diğer bazı âlimler de kesin bir yer belirtmenin doğru olmayacağını, ancak Fırat ile Mısır arasında bir yer olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yahudiler arz-ı mev'üddan uzaklaştırdıktan sonra (m.s. 70) daima oranın

hayaliyle yaşamışlar, zaman zaman ortaya çıkan sahte mesîh*ler de oraya kavuşma idealini körüklemişlerdir. Bu mesîhlerden bazıları "arz-ı mev'üd"u önce Filistin, sonra da bütün yeryüzü şeklinde yorumlamışlardır. Siyonizm hareketinin ortaya çıkış sebebi de arz-ı mev'üd idealinin gerçekleşmesi arzusudur.

Vaad öncelikle Hz. İbrâhim'e yapıldığına göre, bu vaad bir hak doğuruyorsa, İshak soyundan gelen yahudiler kadar İsmâil neslinden gelenlerin de o topraklarda hakkı olmalıdır. Diğer taraftan vaadin gerçekleşmesi birtakım şartların yerine getirilmesine bağlanmıştır. Bunların başında Allah'a itaat gelmektedir (el-Mâide 5/12). Halbuki İsrâiloğulları Allah'ın emirlerine boyun eğmemiş yapılan ahidleri yerine getirmemiş, hatta Allah'ın elçilerini öldürüp fesat çıkarmışlardır (el-Bakara 2/61, 100; en-Nisâ 4/155-156; el-Mâide 5/13). Ayrıca Kur'an'da "arz"a belli ırklara mensup olanların değil "sâlih kullar"ın vâris kılınacağı ve bu ilâhî kanunun bütün mukaddes kitapların hükmü olduğu bildirilmiştir (el-Enbiyâ 21/105; krş. Mezmur, 37/29; 69/32-36).

BİBLİYOGRAFYA:

Taberî, *Tefsîr*, XVII, 80-81; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 125; *Ancien Testament* (Traduction Oecuménique de la Bible), Paris 1980, s. 326; Bustanay Oded, "Canaan, Land of", *EJd.*, V, 99-100; "Erez İsrâel", a.e., VI, 837; Louis Isaac Rabinowitz, "İsrâel", a.e., IX, 106; Michael Avi — Yonah, "İsrâel, Land of", a.e., IX, 108-123.

ABDURRAHMAN KÜÇÜK

ARZ-ı MUKADDES

(bk. ARZ-ı MEV'ÜD).

ARZ ODASI

Edirne Sarayı'nda
kabullere mahsus daire.

Rifat Osman Bey'in tesbitine göre Edirne Sarayı'nın Arz Odası da Topkapı Sarayı'ndaki gibi Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Atâ Bey'in (ö. 1880) *Târih*'inde bulunan, "cennetmekân Ahmed Hân-ı Evvel Hazretleri'nin te'sis buyurmuş oldukları musannâ ve müzeyyen arz odası..." ifadesini Rifat Osman, bir yangın veya zelzeleden sonra Arz Odası'nın belki Sultan I. Ahmed tarafından tamir ettirilmiş olabileceği şeklinde yorumlamaktadır. Atâ Bey çok geç devirde yaşamış bir tarihçi olduğuna göre bu iddiasının bir kaynak değeri taşıması da mümkün değildir.

Edirne Sarayı'nın Arz Odası da İstanbul'daki gibi Bâbüssaâde'nin karşısında yer alıyor ve padişah Edirne'de bulunduğu zaman yabancı elçilerin huzura kabulü, bayram tebriklerinin yapılması gibi çeşitli teşrifat ve merasimler burada icra ediliyordu. Arz Odası aradan geçen uzun zaman içinde herhalde bazı tamirler geçirmiş olmalıdır. Nitekim içindeki müzeyyen bir çeşmenin üstünde 1074 (1663-64) tarihli bir yazı ile Sultan IV. Mehmed'in tuğrası mevcuttur. Kapısı üstündeki besmele-i şerife ise Sultan III. Ahmed (1703-1730) hattıyla yazılmıştır.

Arşiv vesikaları arasında bulunan 1217'de (1802-1803) yazılmış bu keşifnâmede basit sıva, badana ve nakış tazelemelerinden bahsedilmektedir. 1222 (1807) tarihli Edirne Sarayı tamirine dair listede ise Arz Odası'nın geniş saçağının yenilenmesi istenmiştir. Sedat Hakkı El-dem, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki 1225 (1810) tarihli bir keşif suretini vermektedir ki bunda Arz Odası'nın mimarisi ve süslemesi hakkında değerli bilgiler yer alır. Ekrem Hakkı Ayverdi ise haklı gerekçelerle Edirne kadısı tarafından Dîvân-ı Hümâyûn'a sunulan bu keşfin uygulanmamış olduğunu ileri sürer. 1242-1243 (1826-1827) yıllarına ait Edirne Şer'iyye Mahkemesi Sicilleri'nden çıkarılmış Yeni Saray'ın tamir keşifnâmesinde ise burada büyük ölçüde tamir ve tazelemenin gerekli olduğuna dair ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Bu keşif Arz Odası'nın etrafındaki saçağın, üstünü örten kurşunların, içeride tavan süslemesi ve nakışların yenilenmesini, camların tamamlanmasını, abdesthanenin elden geçirilmesini, dışarıda direk aralarındaki parmaklıkların tamirini öngörmektedir. Ancak bu keşiflerin hangilerinin gerçekleştiğini bilemiyoruz.

1829 Türk-Rus savaşında, Edirne Sarayı'nın burada konaklayan Rus ordusu tarafından geniş ölçüde tahrip edildiği bilinmektedir. Ruslar'ın peşinde Edirne'ye giden iki Fransız, Saygır ile Desarnod, bu sırada, çara takdim edilmek üzere sarayın köşkerlerinin renkli resimlerini yaparak bir albüm halinde yayımlamışlardır. Edirne Valisi Hurşid Mehmed Paşa 1868'de sarayın bütününe büyük bir dikkat ve itina ile tamire başlatmış, bu çalışmalar Hacı İzzet Paşa'nın valiliğinde de 1873'e kadar sürmüştür. Bu işler yapılırken sarayın ve bu arada Arz Odası'nın da resimleri Kargopulos adındaki İstanbullu bir Rum fo-